

Резюме

Посредством исследования разных взглядов ученых на категорию «правовой статус», осуществлен анализ ее признаков и структуры. Определяется актуальность исследования этой категории как юридической, имеющей самостоятельное значение для юридической науки, исследована ее природа, содержание и практическое значение.

Ключевые слова: государство, право, личность, правовой статус, свободы, субъективное право, юридическая обязанность.

Summary

By undertaking research into views of different scholars the author defined its concept, analysed its features and structure, determined topicality of the research into this category as a legal one, which is important for legal studies. Its nature, content and practical significance have also been investigated.

Key words: state, law, person, legal status, freedoms, subjective law, legal duty.

Отримано 5.03.2010

Г. Б. ПОЛИЩУК

Ганна Борисівна Поліщук, здобувач Київського університету права НАН України

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ КОДИФІКАЦІЙНИХ АКТІВ

Сучасне становлення державно-правових інституцій в Україні невід'ємно пов'язане із вдосконаленням чинного законодавства. У свою чергу необхідність оновлення законодавчої бази України, що здійснюється в контексті проведення системи реформ державно-політичного життя, вимагає всебічного дослідження та удосконалення всіх інституцій, які забезпечують ефективність, результативність та якість юридичних документів, що націлені на впорядкування різноманітних сфер суспільних відносин. Центральне місце серед засобів гарантування якості юридичних документів є правила та прийоми юридичної техніки, метою яких є забезпечення оформлення форми і змісту нормативно-правових актів у процесі їх розробки й прийняття. Кодифікаційна діяльність як основа систематизації та упорядкування законодавства будь-якої держави, потребує вироблення системи правил і прийомів юридико-технічного оформлення кодифікаційних актів, що мають власний автентичний характер та зміст.

Наукове дослідження феноменологічних основ юридичної техніки кодифікаційних актів має принципове значення, оскільки виступає одним із основних гарантів якості та досконалості кодифікаційної діяльності в державі.

Наукові дослідження, які присвячені проблемам юридичної техніки та кодифікаційної діяльності, проводились ще у 60-70-х роках ХХ століття та були розглянуті в працях І. Л. Брауде, Д. А. Ковачева, А. Нашиц, А. С. Піголкіна, С. В. Полєніної, Ю. О. Тихомирова тощо. У 90-х роках ХХ ст. в середині наукових кіл підвищується інтерес до вивчення проблематики юридичної техніки та кодифікації, що відображено в роботах І. О. Биля, Ж. О. Дзейко, Т. В. Кашаніної, О. Л. Копиленка, С. Л. Лисенкова, С. П. Кравченка, О. Р. Михайленка, О. Г. Мурашина, М. В. Ралдугіна, В. В. Степаняна та інших. Однак нині значно актуалізується питання дослідження юридичної техніки кодифікаційних актів, що зумовлено як епізодичністю висвітлення цього питання у наукових роботах зазначених вчених, так і значним збільшенням об'ємів кодифікаційної роботи в Україні. Тому об'єктом дослідження цієї наукової роботи будуть феноменологічні засади юридичної техніки кодифікаційних актів, а саме: понятійних та сутнісних засад юридичної техніки кодифікаційних актів.

Вченими справедливо обґрунтовується думка про те, що мета поліпшення якості законодавства підвищує вимоги до правничої техніки створення проектів нормативно-правових актів, зокрема, до їх мовного оформлення. Саме втілення ідеї закону в мовну форму є вихідним пунктом матеріалізації закону. Точність і ясність правничих формулювань, якісні і чіткі їх мовне втілення, правильне і однозначне використання правничої термінології сприяє належному розумінню нормативно-правових актів, є важливою передумовою подальшого процесу інтерпретації та реалізації сформульованих у мовній формі правових приписів¹.

П. М. Рабінович вважає, що юридична техніка є сукупністю способів і прийомів, умінь і навичок формування всіх елементів механізму правового регулювання та ефективного оперування ними у праворегулятивній практиці². В. І. Крусс пропонує визначати юридичну техніку в широкому значенні (включаючи техніку конструювання та застосування норм позитивного права) як суми (системи) технологій усвідомлення конституційно виражених ідеалів і принципів та об'єктування на цьому підґрунті галузевих принципів, нормативних настанов і правил правозастосовної практики³. На думку Н. А. Власенка, законодавча техніка є елементом реальності нормативно-правових документів⁴.

Підготовка форми та структури кодифікаційного акта являє собою найбільш складну і відповідальну стадію кодифікаційного процесу. Саме на цій стадії використовується більша частина засобів та прийомів кодифікаційної техніки.

Кодифікація являє собою окрему форму систематизації нормативно-правових актів, змістом якої є складна інтелектуальна праця щодо узгодження правових приписів в єдиному кодифікаційному акті. На думку Т. В. Кашаніної, змістом кодифікації є впорядкування нормативного масиву шляхом докорінної переробки змісту нормативних актів, які регламентують суспільні відносини в певній сфері та створення на їх основі єдиного юридичного та логічно цілого нормативного акта. Особливостями кодифікації, на думку вченого, є: наявність єдиної мети – створення узгодженого нормативного акта; здійснюється періодично в залежності від накопиченого нормативного матеріалу; предметом кодифікації є нормативні приписи, норми та інститути права; необхідність вироблення єдиної логічної схеми розміщення приписів кодифікаційного акта; результати кодифікації завжди мають офіційний характер; кодифікаційний акт має загальнообов'язковий характер для всіх його адресатів⁵. Таким чином можливо наголосити на тому, що сутність кодифікаційної діяльності переважно пов'язується із використанням засобів і прийомів певної особливої юридичної техніки, яку можливо визначити як кодифікаційну.

В юридичній літературі сутність кодифікаційної діяльності також характеризується як особливий різновид юридичної діяльності, що: має офіційний характер і здійснюється лише правотворчими органами; впорядковує не лише форму законодавства, а й його зміст; скасовує, змінює, доповнює чинні юридичні норми, встановлює нові, в зв'язку з чим кодифікаційна діяльність розглядається і як форма систематизації законодавства, і як вид правотворчості (закономотворчості); усуває дефекти законодавства: заповнює прогалини в праві, усуває дублювання юридичних норм, протиріччя між ними, зменшує кількість нормативних актів з одного і того ж питання; вводить у систему законодавства новий, єдиний, логічно і юридично цілісний, внутрішньо і зовнішньо узгоджений нормативно-правовий акт⁶.

Тим самим вченим також наголошується на особливостях юридико-технічного оформлення кодифікаційних актів, що забезпечує його автентичність як за формою, так і за структурою і змістом. Продовжуючи зазначену думку вчених, вважаємо, що особливостями кодифікаційної діяльності є, насамперед, її юридико-технічний характер, що:

- по-перше, здійснюється уповноваженим суб'єктом правотворчості, а тому має державно-владний, офіційний характер і є видом правотворчості;
- по-друге, її об'єктом є певна група нормативно-правових приписів, що мають загальний предмет правового регулювання;
- по-третє, змістом цієї діяльності є переробка форми і змісту нормативно-правових приписів, їх узгодження та об'єднання в єдиний цілісний комплекс;
- по-четверте, вона зумовлена, перш за все, потребами суспільного розвитку і такою властивістю об'єктивного юридичного права, як його системність;
- по-п'яте, вона являє собою процес, який складається з певних послідовних дій, етапів та стадій;
- по-шосте, це діяльність, яка здійснюється на основі певних принципів за допомогою засобів, способів, із застосуванням певних правил кодифікації;
- по-сьоме, її результатом є створення кодифікаційних актів, тобто єдиних, внутрішньо узгоджених по змісту і юридично цілісних нормативно-правових актів, які мають юридичну форму зовнішнього виразу (найменування): «закон», «кодекс», «основи», «положення», «статут» тощо;
- по-восьме, метою кодифікаційної діяльності є створення якісних нормативно-правових актів для забезпечення ефективного правового регулювання.

Окрім того, вченими в літературі наголошується на тому, що кодифікаційна діяльність – це зумовлений потребами спільного розвитку та системністю права, здійснюваний на основі певних принципів правотворчий процес по переробці змісту і форми групи чинних нормативно-правових приписів, їх узгодження та об'єднання в єдиному кодифікованому акті з метою удосконалення законодавства⁷. Тим самим кодифікаційна діяльність пов'язується із питаннями кодифікаційної технології. Спроба визначити поняття юридичної технології та її компонентів була зроблена В. Н. Карташовим (до речі, його стаття є єдиною в юридичній літературі, що була присвячена даній проблемі). Він визначає юридичну технологію як «заснований на певних принципах, планах і прогнозах процес підготовки, оформлення і оприлюднення різноманітних правових рішень (актів), у ході якого використовуються необхідні засоби, прийоми, способи та методи юридичної діяльності»⁸.

На думку В. Н. Карташова, до складу юридичної технології входять:

- а) система відповідних засобів (юридична техніка);
- б) система прийомів, способів та методів оптимальної юридичної діяльності (юридична тактика);
- в) науково обґрунтовані принципи, довгострокові плани, прогнози та методи діяльності (юридична стратегія);
- г) самі дії та операції по розробці, прийняттю та оприлюдненню (опублікуванню) правових рішень (актів);
- д) процесуальні форми діяльності (юридичні стадії та режими);
- е) показники, що характеризують якість та ефективність юридичної діяльності, а також часові, фінансові й інші витрати на цю діяльність;

ж) відповідні види, форми, засоби та методи контролю та нагляду за законністю, якістю та ефективністю юридичних рішень (актів), що приймаються⁹.

О. О. Ушаков зазначав, що «оскільки завданням юридичної техніки є створення найбільш досконалого права з точки зору здійснення його на практиці, а кодифікація саме і є таким засобом, то вчення про юридичну техніку в основному зводиться до вчення про найбільш досконалі форми і способи здійснення кодифікації»¹⁰. У вітчизняній юридичній літературі поняття кодифікаційної техніки розкривається О. І. Ющиком, який визначає кодифікаційну техніку як один із видів законодавчої техніки і розглядає останню як систему юридико-мовних та юридико-логічних прийомів, методів, юридичних процедур і спеціально-юридичних засобів діяльності державного апарату з упорядкування правових положень юридичних норм і зведення їх до єдиного кодифікаційного акта¹¹.

В. М. Тарасюк під кодифікаційною технікою розуміє «сукупність вироблених правил, прийомів, методів та засобів, що використовуються в процесі діяльності відповідних державних органів по зовнішній і внутрішній обробці та вдосконаленню чинного законодавства з метою приведення його в єдину логічну систему»¹².

Питання юридичної техніки кодифікаційних актів у вітчизняній юридичній літературі досліджувались надзвичайно епізодично. Лише Є. В. Погорелов характеризує кодифікаційну технологію ще й як певну послідовність дій з метою створення кодифікаційних актів¹³. На нашу думку, юридичну техніку кодифікаційних актів можливо охарактеризувати через наступні положення:

1) юридична техніка кодифікаційних актів являє собою окремих різновид юридичної техніки, змістом якої є система правил, прийомів, методів та засобів побудови структури та змісту кодифікаційних актів;

2) юридична техніка кодифікаційних актів є окремим різновидом юридичних знань щодо створення кодифікаційних актів;

3) юридична техніка кодифікаційних актів має універсальний характер та використовується при розробці будь-якого кодифікаційного акта, незалежно від галузі законодавства;

4) юридична техніка кодифікаційних актів має прикладний характер, оскільки використовується в юридичній практичній діяльності в сфері законотворчості;

5) юридична техніка кодифікаційних актів націлена на вироблення кодифікаційного акта, що має високий рівень якості, а також є стандартизованим за структурою та стилем викладення нормативного матеріалу.

На нашу думку, юридична техніка кодифікаційних актів – це система правил, прийомів, способів та засобів підготовки форми, змісту та структури проектів кодифікаційних актів. Складність та багатоаспектність юридичної техніки кодифікаційних актів надає можливість узагальнити її правила, прийоми, способи та засоби шляхом виокремлення окремих елементів юридичної техніки кодифікаційної техніки, а саме:

1) сукупність правил, прийомів, способів та засобів здійснення кодифікаційної діяльності та підготовки проектів кодифікаційних актів;

2) сукупність правил застосування таких правил, прийомів, способів та засобів здійснення кодифікаційної діяльності та підготовки проектів кодифікаційних актів;

3) сам процес здійснення кодифікації, який складається з певних послідовних дій, стадій, етапів.

Підбиваючи результати вивчення феноменологічних засад юридичної техніки кодифікаційних актів, варто зазначити на її принциповому характері та важливому значенні для підвищення якісного рівня як законодавчої бази в цілому, так і кодифікаційних актів зокрема. Це, в свою чергу, створює передумову для активізації наукових досліджень питань юридико-технічної будови кодифікаційних актів.

¹ Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Одеса, 2000. – С. 3.

² Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Посіб. для студентів спеціальності "Правознавство". – Вид. 2-ге зі змінами й доповн. – К., 1994. – С. 145.

³ . Юридическая техника (обзор материалов научно-методического семинара) // Государство и право. – 2000. – № 11. – С. 118.

⁴ Власенко Н. А. Основы законодательной техники: Практическое руководство. – Иркутск, 1995. – С. 5.

⁵ Кашанина Т. В. Юридическая техника: Учебник / Т. В. Кашанина. – М.: Эксмо, 2008. – С. 314-317.

⁶ Погорелов Є. В. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект): Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Х., 2000. – С. 103.

⁷ Погорелов Є. В. Там само. – С. 109.

⁸ Карташов В. Н. Юридическая техника, тактика, стратегия и технология (к вопросу о соотношении) / В. Н. Карташов // Проблемы юридической техники. – Нижний Новгород, 2000. – С. 22.

⁹ Карташов В. Н. Там само. – С. 22-23.

¹⁰ Ушаков А. А. О понятии юридической техники и ее основных проблемах / А. А. Ушаков // Уч. зап. Перм. гос. ун-та. – 1961. – Т. XIX, Вып. 5 (Юрид. науки). – С. 81.

¹¹ Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова та ін. ; за заг. ред. О. І. Ющика. – К. : Парлам. вид-во, 2007. – С. 145.

¹² Тарасюк В. М. Юридична, законодавча та кодифікаційна техніка / В. М. Тарасюк // Правова держава : щорічник наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1997. – Вип. 8. – С. 253.

¹³ Погорелов Є. В. Там само. – С. 104.

Резюме

У статті автором досліджуються проблеми сутності, поняття та ознак юридичної техніки кодифікаційних актів як самостійної категорії, надається авторське визначення поняттю «юридична техніка кодифікаційних актів», виокремлюється її структура та ознаки.

Ключові слова: юридична техніка, систематизація, кодифікація.

Резюме

В статье автором исследуются проблемы сущности, понятия и признаков юридической техники кодификационных актов как самостоятельной категории, обосновывается авторское определение понятия «юридическая техника кодификационных актов», выделяются её структура и признаки.

Ключевые слова: юридическая техника, систематизация, кодификация.

Summary

In the article an author is probe the problems of essence, concept and value of kodification technique. On the basis of analysis of looks of scientists on the problem of legal technique of kodification acts, an author is ground the concept of legal technique kodification acts.

Key words: legal technique, systematization, kodification.

Отримано 11.02.2010

A. В. РОТАРУ

*Анастасія Володимирівна Ротару, аспірант
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України*

СУТНІСНІ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ ЗБЛИЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Розширення міжнародних зв'язків, як економічних, так і політичних, сприяє уніфікації правових систем.

У результаті цього, хоча і збільшується коло джерел права, але співвідношення їх дії все одно різне. Наприклад, у країнах з романо-германським правом (Франція, Німеччина, Італія) основним джерелом права є нормативно-правовий акт; у державах, чії правові системи належать до англо-саксонської правової сім'ї, важливу роль відіграє судовий прецедент, який іноді навіть стоїть вище за закон¹.

Зараз у англо-саксонських країнах наявна тенденція до збільшення значення закону і підзаконних актів; у державах континентальної Європи також збільшується, роль судової практики.

Інтеграційну дію відіграло утворення «спільного ринку», який завдяки одноманітному правовому регулюванню стимулює зближення відповідних джерел права.

Що стосується України, то оскільки вона є країною кодифікованого права, крім того зараз відбувається удосконалення як окремих інститутів права, так і всієї правової системи України, отже вивчення особливостей правових систем сучасності, джерел права є дуже важливою умовою для становлення України як правової держави, поліпшення міжнародних відносин і стабільного становища нашої держави на світовій арені².

Остання третина ХХ – початок ХХІ ст. – період надзвичайної інтенсифікації міжнародних відносин, що зумовила глибокі зміни всіх напрямів суспільного життя всіх народів і держав. Над географічними просторами держав, що історично склалися, складається єдиний інформаційний простір. Підвищується роль загальноправових принципів, відбувається зближення національних правових систем, взаємозбагачення досвідом різних національних законодавств. Посилення інтеграційних процесів у всіх сферах, зокрема в правовій, стало визначальною тенденцією сучасного життя. Це явище отримало назву «процесу глобалізації» і вже не перший рік є предметом обговорень як політиків, так і учених.

Разом із тим, процес глобалізації в політичній і правовій сферах відрізняється своєю специфікою: тут рівень єдності набагато нижчий, ніж в соціально-економічній сфері, оскільки держави продовжують зберігати свою незалежність і правову ментальність. Тому щодо правових систем більш виразним є термін «інтернаціоналізація». Інтернаціоналізація означає зближення політичних і правових систем держав, поглиблення взаємодії і їх взаємного впливу.

Характерною рисою останніх десятиліть є зміна співвідношення міжнародних і внутрішньодержавних правових систем. У ХVІІІ–ХІХ ст. міжнародно-правові норми регулювали частину міждержавних відносин,